# In the Heart of the Continent

## Transnational Comradeship: Central Europe, South Africa, and Other Souths

A major shift in the spatial imagination that underpins present-day comparative and transnational studies, as well as cultural studies with roots in postcolonial theory, has become a point of departure for the first part of this two-part special issue of *Comparisons* entitled "In the Heart of the Continent" and focused on Central Europe. The vertical division of the world into West and East has been gradually replaced by a horizontal model based on such concepts as the Global South and the Global North, as well as the Far South (Boehmer 2025). This shift suggests not only a new distribution of research areas but also a new decentralised "geopolitics of knowledge" (Mignolo 2002): the kind that abandons the centre-peripheries axis and replaces it with a multidirectional reflection on the dialogue between peripheries and their diverse (intellectual, ideological, and intertextual) links and connections established and carried out without the mediation of the formerly dominant and discourse-generating power centres. What is at stake here is the theory of writing from within the margins of the (post)modern Western epistemic orders and granting visibility to the experiences of the subjects that inhabit the very margins. This includes the cases of encounters and relations between individuals, groups, and societies that have occupied similar marginal positions despite geographical distance and seemingly different political and historical conditions.

Porównania 1 (39), 2026
DOI: 10.14746/por.2026.1.1

# W sercu kontynentu

## Transnarodowe braterstwo/siostrzeństwo. Europa Środkowa, Afryka Południowa i inne Południa

Punktem wyjścia dla pierwszej części specjalnego, dwutematycznego numeru „Porównań", zatytułowanego *W sercu kontynentu* i poświęconego Europie Środkowej, stał się wyraźny zwrot w wyobraźni przestrzennej organizującej współczesne badania kulturowe wyrastające z teorii postkolonialnej, komparatystyki czy studiów transnarodowych. Konstytutywna dla starszej ich fazy wertykalna linia podziału obrazu świata na Wschód i Zachód ustępuje obecnie miejsca koncepcjom horyzontalnym bazującym na pojęciach *Globalnego Południa* i *Globalnej Północy*, a także tzw. *Dalekiego Południa* (Boehmer 2025). Zmiana ta implikuje odmienną dystrybucję zainteresowań badawczych oraz nową – docelowo zdecentralizowaną – „geopolitykę wiedzy" (Mignolo 2002). Oznacza ona rezygnację z osi refleksji zorientowanej wokół opozycji centrum – peryferie na rzecz wielowektorowego i konstelacyjnego namysłu nad dialogiem peryferii, nad rozmaitymi – intelektualnymi, ideologicznymi bądź intertekstualnymi – ich związkami i połączeniami, do których dochodzi bez pośrednictwa i mediacji dotychczasowych, mocodawczych dla dyskursów humanistycznych i politycznych, centrów. Stawką tego zwrotu stają się teoria pisana „z wewnątrz" marginesów (po)nowoczesnych zachodnich porządków epistemicznych oraz uwidocznienie doświadczenia podmiotów te marginesy zamieszkujących, w tym także przypadków relacji i konfrontacji jednostek, grup i społeczeństw zajmujących podobnie peryferyjne pozycje,

This is an open access article licensed under the Creative Commons CC BY ND 4.0 License (https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/). © Copyright by the Author(s).

In this special issue, which is a result of the National Science Centre-funded research project *(Un)accidental Tourists: Polish Literature and Visual Culture in South Africa in the 20th and 21st Centuries* (2020/39/B/HS2/02083) carried out by the Research Centre for Transnational Literary Studies, at the Jagiellonian University in Krakow from 2021 to 2026, we have become particularly interested in various alliances of peripheries. In other words, we have turned our attention to transnational solidarities, alternative friendships (Boym 2017), affective communities (Gandhi 2006), and comradeships (Dean 2019) – those that have been formed against the Eurocentric logic of action and rationalising paradigms and shaped not only by the experience of subordination to oppressive regimes of power but also by what one might call a borderland sensibility and its specific optics. At the same time, we have wanted to prioritise a discursive space which spreads between Central Europe and South Africa, as well as a special affinity between them which has been established, on the one hand, by the lives and fate of numerous refugees and migrants from Central Europe (e.g. Sammy Marks, Włodzimierz Ledóchowski, and Wincenty Jordan Rozwadowski), and, on the other, frequent allusions and references to Central European culture identifiable in the works of eminent South African writers and visual artists (e.g. J.M. Coetzee, Nadine Gordimer, and William Kentridge).

Consequently, we have taken a closer look at the genealogy of those cultural transfers, so as to reveal subtle and nuanced parallels (political, affective, identity-related) between Central Europe and South Africa, as well as the effects and motives for establishing transnational artistic and cultural alliances. We have also hoped to contribute to the study of the reception and interpretation of the Central European literary and visual canon by South Africans, as well as Central European perception and conceptualisation of South Africa – especially throughout the twentieth and twenty-first centuries.

Simultaneously, our interest in a history of transitional comradeship/brotherhood/sisterhood has not been limited to the Central European-South African axis. On the contrary, we have acknowledged a more complex and still uncharted cartography of connections between various areas of the Global South and the regions of the so-called "Second" and "Third World." For these reasons, our special issue of *Comparisons* should be seen as an invitation to consider other geo-cultural areas where alternative friendships and alliances have emerged. This includes, but is not limited to, a history of relations between communist and post-socialist Central Europe and Southern American post-dictatorship cultures; cultural policies towards decolonial movements and individual/collective involvement in them in people's republics; mutual transfers and cultural production within the framework of the Non-Aligned Movement; the attitudes to the Vietnam War in

choć geograficznie odległych oraz formowanych z pozoru w odmiennych okolicznościach politycznych i historycznych.

W ramach projektu „(Nie)przypadkowi turyści. Recepcja XX- i XXI-wiecznej polskiej literatury i kultury wizualnej w Republice Południowej Afryki" (2020/39/B/HS2/02083) – finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki i realizowanego w latach 2021–2026 na Uniwersytecie Jagiellońskim przez Ośrodek Transnarodowych Badań Literackich – którego niniejszy numer „Porównań" jest jednym z efektów, szczególnie zainteresowała nas ostatnia z tych kwestii: sojusze peryferii wydarzające się w poprzek eurocentrycznych logik działania i racjonalizujących paradygmatów – transnarodowe solidarności, alternatywne przyjaźnie (Boym 2017), afektywne wspólnoty (Gandhi 2006) i doświadczenia współtowarzyszenia (Dean 2019) – dla których punktem wyjścia stają się tyleż sytuacja podporządkowania czy opresyjne reżimy władzy, co wrażliwości i optyki pogranicza. Polem naszych dociekań uczyniliśmy zaś w pierwszej kolejności przestrzeń dyskursywną rozciągającą się między Europą Środkową a Afryką Południową. Z jednej strony więź między tymi regionami ustanawiają losy i biografie licznych migrantów ekonomicznych (m.in. Sammy'ego Marksa) oraz uchodźców wojennych i powojennych (np. Włodzimierza Ledóchowskiego, Wincentego Jordana Rozwadowskiego) z Europy Środkowej; z drugiej strony – zaskakujące nierzadko nawiązania do kultury środkowoeuropejskiej w pracach najwybitniejszych południowoafrykańskich pisarzy i artystów, takich jak John Maxwell Coetzee, Nadine Gordimer czy William Kentridge.

W numerze postanowiliśmy zatem przyjrzeć się dokładniej genealogii owych transferów kulturowych lokujących się na przecięciu doświadczeń biograficznych i lekturowych, lecz także wskazać na zniuansowane – polityczne, tożsamościowe i emocjonalne – paralele między Europą Środkową a Afryką Południową oraz wynikające z nich motywacje i efekty zawiązywania transnarodowych przymierzy artystycznych. Interesowały nas również recepcja i interpretacje kanonu kultury środkowoeuropejskiej w soczewce doświadczeń południowoafrykańskich. I vice versa: jak Środkowoeuropejczycy patrzyli na Afrykę Południową. Wreszcie – jak ta wzajemna percepcja zmieniała się na przestrzeni XX i XXI wieku i czy można mówić o symetrycznej wymianie symbolicznej między oboma regionami.

Jednocześnie historie transnarodowych siostrzeństw i braterstw nie wyczerpują się w obranym przez nas kierunku refleksji, lecz tworzą wciąż nie do końca rozpoznaną kartografię połączeń między obszarami Globalnego Południa czy regionami tzw. Drugiego i Trzeciego Świata. Choć numer jedynie punktowo nawiązuje do innych geokulturowanych obszarów zawiązywania alternatywnych przyjaźni i sojuszy, to można go potraktować jako zaproszenie

Central Europe; as well as interpretations of anti-communist movements (the Prague Spring, Solidarity, etc.) in the countries of the Global South.

An essay by David Attwell entitled "Modernism in a Minor Key: Central European Resonances in South African Writing of the 1980s and After" opens the present volume with its ground-breaking investigation of the origins and presence of Central European literary tradition in South African writing of the last five decades. Fleshed out with archival research, as well as an analysis of previously unpublished works and a series of interviews conducted with selected South African poets, the article claims that the South African writers' self-identification with selected Central European works and literary figures (such as Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert, Wisława Szymborska, and Tadeusz Różewicz) has produced a distinct kind of modernism in South African literature – one that involves the valorisation of certain aesthetic attributes in the climate of historical, social, and political catastrophe of the apartheid.

Attwell's argument is continued and somewhat supplemented by Robert Kusek's "Herbert in Cape Town: From the History of Reading (and Canonising) Post-WWII Polish Literature in South Africa," which discusses various models of reading post-WWII Polish literature in South Africa. Having investigated the trajectories of individual encounters with Polish literature and their after-effects, the paper formulates a series of claims about the mechanisms of literary reception of Polish writing in South Africa during and after the Cold War/apartheid. It also studies the horizontal and transnational transfer of Polish literary production to South Africa and its infrastructure. So as to illustrate its claims, the paper focuses on one episode from the history of the South African reception of Polish writing, i.e. J.M. Coetzee's dialogue with Zbigniew Herbert – particularly on its inception and the dialogue's climax.

Coetzee's latest novel, *The Pole*, which was published in Poland in 2024 and which Kusek considers an important part of the writer's ongoing dialogue with Herbert, becomes the subject matter of Hermann Wittenberg's "Photography and J.M. Coetzee's *The Pole*." In this essay, Wittenberg addresses a number of intersections between photography and Coetzee's writing across the writer's oeuvre and shows how photographic images have been written into the latter's work. Having first discussed Coetzee's photographic archive (of which Wittenberg is the custodian) and several images that showcase his early, youthful interest in Chopin – a figure who features prominently in the writer's latest fictional work – the paper ultimately examines how photographs are referenced in *The Pole* and attempts to unpack their complex meanings.

Polish tropes in South African literature are also discussed in Karina Jarzyńska's article "In the School of Transformative Poetry: Stephen Watson and Czesław

do poszerzenia badań nad, między innymi, historiami relacji między doświadczoną komunizmem Europą Środkową a południowoamerykańskimi kulturami (post)dyktatorskimi, zaangażowaniem i politykami kulturowymi wobec ruchów dekolonialnych w demokracjach ludowych, transferami i produkcją kulturową w ramach Ruchu Państw Niezaangażowanych działającego z inicjatywy Jugosławii, recepcją wojny w Wietnamie w krajach naszego regionu, ale też interpretacjami ruchów antykomunistycznych (Praska Wiosna, Solidarność itp.) w krajach Globalnego Południa.

Numer otwiera artykuł *Modernizm w tonacji molowej. Środkowoeuropejskie echa w literaturze RPA od lat osiemdziesiątych XX wieku po współczesność* autorstwa Davida Attwella, który na nasze zaproszenie podjął się zbadania źródeł obecności środkowoeuropejskiej tradycji piśmienniczej w literaturze RPA oraz jej żywotności w południowoafrykańskiej twórczości literackiej (zwłaszcza poetyckiej) na przestrzeni ostatnich pięciu dekad. Opierając się na pracach archiwalnych, analizach opublikowanych tekstów oraz serii rozmów przeprowadzonych z wybranymi poetami i poetkami południowoafrykańskimi, Attwell dowodzi, że identyfikacja z wybranymi tekstami oraz postaciami literatury środkowoeuropejskiej (m.in. Czesławem Miłoszem, Zbigniewem Herbertem, Wisławą Szymborską, Tadeuszem Różewiczem) doprowadziła do wytworzenia się specyficznej odmiany modernizmu w literaturze południowoafrykańskiej – takiej, której dystynktywną cechą jest waloryzacja ściśle określonych kategorii estetycznych w sytuacji historycznej, społecznej i politycznej katastrofy, jaką była apartheid.

Kontynuacją i swoistym uzupełnieniem wywodu Attwella jest kolejny artykuł, zatytułowany *Herbert in Cape Town: From the History of Reading (and Canonising) Post-WWII Polish Literature in South Africa*. Jego autor, Robert Kusek, przygląda się modelom czytania i recepcji powojennej literatury polskiej w Południowej Afryce. Śledząc trajektorie i następstwa indywidualnych kontaktów z literaturą polską, badacz formułuje szczegółowe tezy na temat charakteru i typów mechanizmów kształtujących recepcję literatury polskiej w RPA oraz analizuje horyzontalny i transnarodowy transfer polskiej produkcji literackiej w Afryce Południowej, jak również jego specyficzną infrastrukturę. W celu ilustracji stawianych tez autor skupia się na jednym epizodzie z historii południowoafrykańskiej recepcji literatury polskiej, tj. dialogu Johna Maxwella Coetzee'ego ze Zbigniewem Herbertem – w szczególności zaś narodzinom i momentowi kulminacyjnemu tegoż dialogu.

Najnowsza powieść Coetzee'ego, *Polak*, opublikowana w Polsce w 2024 roku i stanowiąca istotną część omawianego przez Kuska dialogu z Herbertem, staje się tematem kolejnego artykułu numeru. Hermann Wittenberg w pracy

Miłosz." Jarzyńska analyses the dialogue between the South African poet and critic Stephen Watson and Czesław Miłosz and juxtaposes their search for aesthetic and ethical responses to the challenges their respective homelands, namely (post-)apartheid South Africa and (post-)communist Poland, had to face. The article draws special attention to specific aspects of Miłosz's work which strongly influenced Watson's literary project, including the former's evasion of Cold War polarisation and the promise of spiritual and moral purification through contact with nature. In conclusion, Jarzyńska outlines the concept of transformative poetry, which both poets appear to have practiced, albeit employing different strategies.

The next two articles focus on selected South African writers, whose life experiences and aesthetic choices reveal their Central European affinities.

In the first study, entitled "Dan Jacobson's *The Confessions of Josef Baisz*: A Transnational Allegory," Marek Pawlicki considers the aforementioned novel to be a transnational allegory of political repression and moral corruption. Having recognised Jacobson as a *bona fide* transnational writer, Pawlicki argues that Jacobson's transnationalism enables him to create a fictive world that can be seen as an amalgamation of South African white nationalism and Eastern European communism. According to Pawlicki, turning to the allegorical mode allows Jacobson to formulate an incisive political and moral critique of the ways in which authoritarian political regimes foster moral corruption among their citizens, specifically among the functionaries responsible for legitimising and defending them.

"Monuments by Ivan Vladislavić: Towards the Genealogy of an Imagination" by Kinga Siewior is the second article that showcases the special relationship between South Africa and Central Europe. The piece offers an analysis of the motif of the monument in the work of the South African writer Ivan Vladislavić: in the context of apartheid's legacy and post-apartheid transformation, as well as in relation to the oeuvre of the Yugoslav film director Dušan Makavejev. This juxtaposition reveals a shared grotesque and surrealist critique of ideological representations of power, as well as the ambivalent ontology of the monument, which, in Siewior's reading, becomes an anti-monument. The article also traces a genealogical lineage between Vladislavić's imagination and Central European surrealism, suggesting an alternative reading of his work not limited to the conceptual framework provided by British and American postmodernism.

The following two articles are dedicated to two individuals central to one's attempt at understanding the nature and history of relations between Poland and the Republic of South Africa in the second half of the twentieth century: the writer and anti-apartheid activist Włodzimierz Ledóchowski and his son Chris, a South African photographer.

*O fotografii i „Polaku" Johna Maxwella Coetzee'ego* problematyzuje skomplikowane relacje pomiędzy medium fotografii a pisarstwem południowoafrykańskiego noblisty oraz pokazuje obecność zdjęć i obrazów w jego dziełach literackich. Tekst przedstawia mało znane polskim czytelnikom archiwum fotograficzne pisarza, którego Wittenberg jest depozytariuszem, i szczegółowo omawia kilka fotografii, które dowodzą młodzieńczego zainteresowania twórcy muzyką Fryderyka Chopina. Obserwacje te stanowią z kolei wstęp do refleksji nad odniesieniami do fotografii zawartymi w *Polaku* oraz próby interpretacji ich wielowątkowych znaczeń.

Występowanie polskich tropów w literaturze południowoafrykańskiej jest też tematem artykułu Kariny Jarzyńskiej *W szkole poezji transformacyjnej. Stephen Watson wobec Czesława Miłosza*. Autorka analizuje w nim dialog pochodzącego z RPA poety i krytyka Stephena Watsona z Czesławem Miłoszem, porównując ich poszukiwania estetycznej, a zarazem etycznej odpowiedzi na wyzwania, z jakimi mierzyły się ich kraje. Zwraca przy tym szczególną uwagę na konkretne aspekty twórczości Miłosza, które najsilniej odcisnęły swoje piętno na projekcie literackim Watsona – w tym na wymykanie się zimnowojennym opozycjom oraz obietnicę duchowego i moralnego oczyszczenia w kontakcie z naturą. W podsumowaniu Jarzyńska zarysowuje koncepcję poezji transformacyjnej, którą – w jej interpretacji – obaj poeci mieli praktykować, stosując jednak odmienne strategie.

Kolejne dwa artykuły skupiają się na południowoafrykańskich pisarzach, których biograficzne doświadczenia i estetyczne wybory jednoznacznie wskazują na ich środkowoeuropejskie afiliacje. W pierwszym z nich, zatytułowanym *Dan Jacobson's „The Confessions of Josef Baisz": A Transnational Allegory* Marek Pawlicki odczytuje przywołaną powieść jako przykład transnarodowej alegorii represji politycznych i degeneracji moralnej. Autor dowodzi, że Jacobson może być postrzegany jako pisarz transnarodowy. Ta właściwość jego twórczości pozwala zarazem na przekroczenie granic kulturowych i stworzenie fikcyjnego świata będącego swoistą syntezą południowoafrykańskiego nacjonalizmu i wschodnioeuropejskiego komunizmu. Kategorią porządkującą tekstu jest alegoria, która zdaniem Pawlickiego służyć ma Jacobsonowi do sformułowania przenikliwej krytyki sposobów, w jakie autorytarne reżimy polityczne przyczyniają się do deprawacji moralnej w obrębie społeczeństwa poddanego ich władzy, zwłaszcza wśród funkcjonariuszy odpowiedzialnych za legitymizowanie i obronę tych reżimów.

Z kolei w artykule *Pomniki Ivana Vladislavicia. Przyczynek do genealogii pewnej wyobraźni* Kinga Siewior analizuje motyw pomnika w twórczości południowoafrykańskiego pisarza Ivana Vladislavicia w kontekście dziedzictwa

Jakub Muchowski's "A Man of Many Worlds: Włodzimierz Ledóchowski, Polish Memory Cultures, and Anti-Apartheid Activism" is concerned with the former, once described by his friend Nadine Gordimer as "man of two worlds." The article recounts the main events in Ledóchowski's life and analyses his writing, drawing special attention to the permeability of the boundaries between his multiple subject positions (historical, political, and identity-related). In Muchowski's reading, Ledóchowski is a figure that belongs to many identities and inhabits multiple memory cultures, while his work reveals the connections within which bonds of solidarity can be formed. Most importantly, Polish memory cultures can also contribute to establishing and sustaining those bonds by serving as a platform for anti-apartheid resistance.

Wojciech Szymański's "Chris Ledochowski: Social Documentary Photography and Beyond" is concerned with Chris Ledochowski and his art practice – especially his activity in the 1980s and collaboration with anti-apartheid educational organisations. Szymański emphasises Ledochowski's revolutionary and unprecedented views on the medium of photography, as well as the groundbreaking character of his art practice that goes far beyond the conventional social documentary mode. The study devotes special attention to those aspects of the photographer's activity that he himself emphasised in his 1985 artist statement, including affirmation of the subjectivity of the photographed subjects, their inclusion in the decision-making processes, production of photographs that respond to the needs of townships' residents, collecting texts and vernacular literary works to include them in a photobook, working within a relational model, and acknowledging the educational aspect of photography. The article also focuses on selected intersections between the artist's practice and anti-apartheid educational practices shaped by his mother, Barbara Ledóchowska, the founder and leader of non-governmental organisation USWE (Using Spoken and Written English).

South African visual culture by artists of Central European origins also becomes the subject matter of "Haunting from the Margins: Reading the Self in Place and Place in Self in Wolf Kibel's South African Art" by Courtney L. Davids. The essay explores the life and work of Wolf Kibel, a little-known Jewish artist born in Grodzisk Mazowiecki, who emigrated to South Africa in 1929. Drawing on Kibel's biography, the article discusses the trajectory of the artist's life and reads his work as reflecting Kibel's life experiences. Having mobilised a wide range of theoretical tools, Davids demonstrates that specific correlates of place and self can provide a significant interpretive key to the painter's work, particularly in the context of belonging and not belonging to the places of one's birth and emigration.

apartheidu i transformacji postapartheidowej, a także w nawiązaniu do twórczości jugosłowiańskiego reżysera Dušana Makavejeva. Zestawienie to pozwala wskazać na wspólną dla obu twórców groteskową i surrealistyczną krytykę ideologicznych reprezentacji władzy, a także na ambiwalentną ontologię figury pomnika, który staje się antypomnikiem. Ponadto artykuł proponuje genealogiczne powiązanie wyobraźni Vladislavicia z tradycją środkowoeuropejskiego surrealizmu, sugerując alternatywne odczytanie jego twórczości poza ramami anglosaskiego postmodernizmu.

Dwa następne artykuły dotyczą postaci zajmujących centralne miejsce w próbie zrozumienia charakteru i historii relacji pomiędzy Polską a RPA w drugiej połowie XX wieku – pisarza i działacza antyapartheidowego Włodzimierza Ledóchowskiego oraz jego syna Chrisa, południowoafrykańskiego fotografa. Pierwszy jest bohaterem artykułu Jakuba Muchowskiego *A Man of Many Worlds: Włodzimierz Ledóchowski, Polish Memory Cultures, and Anti-Apartheid Activism*. Wychodząc od charakterystyki Ledóchowskiego jako „człowieka dwóch światów" (jak nazwała go jego przyjaciółka Nadine Gordimer), Muchowski śledzi losy pisarza i dokonuje interpretacji jego pism, zwracając uwagę na swoistą przepuszczalność granic wytyczonych między zajmowanymi przez niego pozycjami (historycznymi, politycznymi, tożsamościowymi). W interpretacji Muchowskiego Ledóchowski to postać przynależąca do wielu tożsamości i kultur pamięci, a jego działalność ujawnia połączenia, w ramach których tworzą się więzi solidarności – dzięki nim zaś polskie *memory cultures* mogą służyć praktykom oporu przeciwko apartheidowi.

Drugiemu z Ledóchowskich, Chrisowi, poświęcony jest artykuł Wojciecha Szymańskiego *Chris Ledochowski: Social Documentary Photography and Beyond*, w którym badacz omawia praktykę artystyczną syna Włodzimierza, zwłaszcza jego aktywność w latach osiemdziesiątych XX wieku i współpracę z antyapartheidowymi organizacjami edukacyjnymi. To z kolei daje asumpt do sformułowania tezy o prekursorskich poglądach artysty na medium fotografii oraz o jego działalności, która wykracza daleko poza typ fotografii dokumentalnej. W pracy poświęcono szczególną uwagę tym aspektom aktywności Ledochowskiego, które artysta podkreślił w swoim manifeście artystycznym z 1985 roku i które są widoczne w jego twórczości: m.in. afirmacji podmiotowości fotografowanych, włączaniu ich w proces decyzyjny twórcy, wykonywaniu zdjęć na potrzeby mieszkańców tzw. *townships*, gromadzeniu tekstów i wernakularnych utworów literackich w celu umieszczenia ich w książce fotograficznej, pracy w modelu relacyjnym i wreszcie kluczowemu edukacyjnemu aspektowi fotografii. Badacz koncentruje się również na zbieżności praktyki artysty z antyapartheidowymi praktykami edukacyjnymi, na które w RPA wpływ miała jego matka, Barbara

In line with the editors' intent regarding the need to broaden the present discussion and include other alliances between Central Europe and the countries of the Global South, this section of the thematic issue of *Comparisons* closes with "Geologies, Genealogies, and Conditional Selves: Eduardo Halfon in Łódź" by Adriana Sara Jastrzębska. In her article, Jastrzębska analyses a short story by Eduardo Halfon entitled "Oh gueto mi amor" as a post-memory narrative that can be located in the transnational and peripheral memory framework. The study employs a tripartite interpretative model based on three titular categories (geology, genealogy, and the conditional mood) which allows Jastrzębska to present the short story's narrator as a figure that reconstructs their own identity in a space suspended between family genealogy and the affective map of the Holocaust.

**Central European Masculinities**

For over ten years now, "a hundred flowers [have] bloom[ed]" in literary and cultural studies research into Central European masculinities. Thus, it seems justifiable to briefly recapitulate the scope of these academic endeavours in order to better understand that the articles included in the second part of the special issue of *Comparisons* are only a fraction of the extensive research output that has emerged over recent years in many Central European countries. They exist at the intersection of several disciplines: national literary studies, comparative and cultural studies, the history of sport, as well as law and art history.

In a sense, reflection on the male gender was initiated by the research grant *Masculinity in Polish Literature and Culture from the 19th Century to the Present-Day* carried out by a team of seven experts on Polish literature and culture at the University of Silesia between 2013 and 2018 – unless one wishes to consider some earlier and primarily sociological studies of Polish masculinities. The division of works followed a rigid historical pattern: specialists in nineteenth-century literature and culture studied "their" cases (i.e. the long nineteenth century which began with the demise of the Polish-Lithuanian Commonwealth and ended in Poland regaining independence in 1918), while experts on twentieth- and twenty-firstcentury literature and culture focused on "their" area of research (i.e. a period from 1918 until the second decade of the 21st century). This resulted in the book series "Forms of Masculinity" (which included the publication of edited volumes and a volume of translations) and several monographs. This series has also been published in English.

The process of expanding the field of research from Polish literature and culture to Central Europe has gone through several stages marked by three conferences held within the framework of the *Central-European Masculinities*

Ledóchowska, założycielka i liderka organizacji edukacyjnej USWE (Using Spoken and Written English).

Południowoafrykańska kultura wizualna wytworzona przez artystów, których korzenie sięgają Europy Środkowej, jest także przedmiotem refleksji kolejnego artykułu: *Haunting from the Margins: Reading the Self in Place and Place in Self in Wolf Kibel's South African Art* autorstwa Courtney L. Davids. Tematem eseju są życie i twórczość Wolfa Kibela, mało znanego żydowskiego artysty urodzonego w Grodzisku Mazowieckim, który w 1929 roku wyemigrował do Południowej Afryki. Artykuł czerpie z biografii Kibela, wykorzystując trajektorię życia artysty do zrozumienia jego twórczości jako próby odzwierciedlenia doświadczeń życiowych. Sięgając po szereg narzędzi teoretycznych, badaczka stara się ponadto udowodnić, że specyficzny korelat miejsca oraz własnego „ja" stanowić może istotny klucz interpretacyjny do twórczości malarza, zwłaszcza w kontekście poczucia przynależności i nieprzynależności do miejsc narodzin i emigracji.

Zgodnie z intencjami redaktorów wyrażonymi wcześniej, a dotyczącymi poszerzenia refleksji o sojusze osadzone w innych niż Południowa Afryka obszarach Globalnego Południa tę część numeru tematycznego „Porównań" zamyka tekst Adriany Sary Jastrzębskiej pt. *Geologie, genealogie, tryb warunkowy złożony. Eduardo Halfon w Łodzi*. Autorka analizuje opowiadanie *Oh gueto mi amor* Eduardo Halfona jako narrację postpamięciową zakorzenioną w transnarodowej, peryferyjnej konfiguracji pamięci. Proponowana interpretacja, opierająca się na trzech tytułowych kategoriach (tj. geologiach, genealogiach oraz trybie warunkowym), umożliwia badaczce ukazanie narratora opowiadania jako figury rekonstruującej własną tożsamość w przestrzeni zawieszonej między genealogią rodzinną a afektywną mapą Zagłady.

**Środkowoeuropejskie męskości**

W badaniach nad męskościami środkowoeuropejskimi, prowadzonych w obszarach literaturoznawstwa i kulturoznawstwa, kwitnie tysiąc kwiatów, i to już od dziesięciu z górą lat. Warto więc krótko opisać zakres owych przedsięwzięć, aby czytelnik mógł zorientować się, że prezentowane w niniejszym numerze „Porównań" teksty są zaledwie cząstką rozległego badawczego dorobku, który powstawał w wielu krajach Europy Środkowej i na przecięciu kilku dyscyplin: od filologii narodowych, poprzez komparatystykę i badania kulturowe, po historię sportu, historię prawa czy historię sztuki.

W pewnym sensie – zastrzeżenie to odnosi się do wcześniejszych, głównie socjologicznych, badań nad polskimi męskościami – refleksję poświęconą męskiemu genderowi zapoczątkował grant „Męskość w literaturze i kulturze polskiej od XIX wieku do współczesności", realizowany w latach 2013–2018 na

*in a Comparative Perspective* series. The first one was held in Prague in 2024; the second in Katowice, also in 2024; the third in Bratislava a year later. The core group responsible for logistical and content-related planning comprises three academic institutions: Charles University in Prague, the Slovak Academy of Sciences, as well as CEFRES (French Research Center in Humanities and Social Sciences). The events were attended primarily by scholars from Poland, Czechia, Slovakia, Hungary, Slovenia, and Germany. The discussions focused (and will focus in the future since new events have already been planned) on several aspects: theoretical and terminological, comparative, as well as archaeological (as part of a series of trial "digs" in literary and cultural matter that is specific to individual countries).

The second part of the special issue of *Comparisons* consists of five essays which have been completed at different stages of the abovementioned Central European expansion. For this reason, they provide some valuable insight into the dynamics of the ongoing research activities and their scope.

An article by Darko Ilin entitled "Destroying Men, Destroying Masculinity: Queer Death in Brane Mozetič's *Passion*" examines Brane Mozetič's short-story collection *Passion* (*Pasijon*) from the point of view of queer studies, especially queer death studies. The starting point for Ilin's analysis is the acknowledgement that the Western cultural imaginary recognises homosexual masculinity as inevitably linked to the figures of death, destruction, and threat to the heteropatriarchal order. The AIDS pandemic, as well as the development of radical queer theory (as represented by Leo Bersani and Lee Edelman, among others) have further strengthened the association of queerness with "no future" and death drive (Edelman 2004). The article convincingly demonstrates that *Passion* belongs to this tradition by turning the relationship between masculinity, violence, eroticism, and death into the very axis of its aesthetics.

Ilin's discussion of selected short stories reveals various models of masculinity: the intellectual, the mayor, the soldier, and the boy – all subjected to symbolic and physical destruction. In some pieces (e.g. "The Mayor," "Rape"), the victim-perpetrator relationship becomes inverted. Violence not only reproduces patriarchal patterns of domination but also mocks and questions them. Motifs related to the Passion of Christ and of the Eucharist are appropriated by the queer aesthetics in which suffering and the body acquire erotic, as well as blasphemous-transgressive dimensions. In "Soldiers," military heteronormative masculinity is presented as a necropolitical order in which life loses value and sexuality merges with violence. "Boy," on the other hand, reveals the self-destructive dimension of the queer subject that remains incapable of living in heteronormative temporality. Ilin argues that, in *Passion*, death functions not as the end of

Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, w zespole składającym się z siedmiu osób specjalizujących się w wieloobszarowych zagadnieniach dotyczących literatury i kultury polskiej. Przyjęty podział prac miał charakter historyczny: dziewiętnastowiecznicy badali „swoje", czyli długi wiek XIX, liczony od upadku Rzeczypospolitej u schyłku XVIII wieku do 1918 roku, dwudziestowiecznicy – „swoje", tj. okres rozpoczynający się od odzyskania niepodległości i trwający do drugiej dekady XXI wieku. W efekcie powstały: seria książek *Formy męskości* (wśród nich tomy zbiorowe oraz tom przekładów) oraz kilka książek autorskich. Wspomniana seria ukazuje się aktualnie także w języku angielskim.

Rozszerzenie badań z obszaru literatury i kultury polskiej na obszar Europy Środkowej odbyło się w kilku etapach wyznaczonych przez trzy konferencje z cyklu „Central-European Masculinities in a Comparative Perspective", z których pierwsza odbyła się w Pradze (2024), druga – w Katowicach w tym samym roku, trzecia – w Bratysławie w roku 2025. Grupę organizacyjną i programową wydarzeń tworzyły zasadniczo trzy uczelnie: Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Karola w Pradze oraz Słowacka Akademia Nauk, a także francuski CEFRES (Centre français de recherche en sciences sociales). W konferencjach brali udział głównie badaczki i badacze z Polski, Czech, Słowacji, Węgier, Słowenii i Niemiec. Dyskusja toczyła się (i toczyć się będzie – kolejne wydarzenia z tego cyklu są planowane na bieżący rok 2026) na kilku polach: terminologiczno-teoretycznym, porównawczym oraz w ramach serii próbnych „odwiertów" w literackiej i kulturowej materii specyficznej dla reprezentowanych krajów.

W niniejszym numerze „Porównań" proponujemy do lektury pięć tekstów powstałych w różnych momentach owego środkowoeuropejskiego rozszerzenia. Dają one wgląd w dynamikę prowadzonych działań i ich rozmach.

Artykuł Darko Ilina poświęcony jest analizie zbioru opowiadań *Passion* (oryg. *Pasijon*) Branego Mozetiča, odczytywanego w perspektywie teorii queer oraz *queer death studies*. Autor wychodzi od założenia, że w zachodniej wyobraźni kulturowej homoseksualna męskość od dawna łączona jest z figurami śmierci, destrukcji i zagrożenia dla heteropatriarchalnego porządku. W tym kontekście doświadczenie epidemii AIDS oraz rozwój radykalnej teorii queer – reprezentowanej m.in. przez Leo Bersaniego i Lee Edelmana – utrwaliły skojarzenie queerowości z „brakiem przyszłości" i popędem śmierci. Ilin przekonująco pokazuje, że *Pasijon* wpisuje się w tę tradycję, czyniąc relację między męskością, przemocą, erotyką i śmiercią osią swojej estetyki.

Interpretacja wybranych opowiadań ukazuje różne modele męskości – intelektualistę, burmistrza, żołnierza czy chłopca – poddane symbolicznej i fizycznej destrukcji. W tekstach takich jak *The Mayor* czy *Rape* dochodzi do odwrócenia relacji ofiary i sprawcy: przemoc nie tylko reprodukuje patriarchalną

life but as a space of resistance and transformation, though this strategy remains ambivalent: while challenging heteropatriarchy, the text simultaneously reiterates the scripts of male violence. Consequently, *Passion* emerges as a body of work that is formative for Slovenian queer literature: one that negotiates the tension between radical rupture and entanglement in the logic of destruction.

Richard Müller's "*Die Prager Männerbünde*: On the Cultural Techniques of Shared Male Experience and Brod's/Kafka's Unfinished Novel 'Richard und Samuel' (1912)" offers a new reading of the so-called "Prague circle" which developed around Franz Kafka and Max Brod. Müller's discussion refuses to consider this group a formal literary movement only but reinterprets it as a community of male bonding (*Männerbund*) which becomes an important space of cultural production. The paper shows how the practices of male friendship (for example, reading aloud, walking arm in arm, engaging in discussions or travelling together) contributed to creating a specific form of physical and emotional intimacy that shaped the friends' literary output. In this sense, male bonding is acknowledged as not merely a backdrop to creative life but the latter's active constituent.

An important context for Müller's analysis is provided by an ambivalent position occupied by the Prague-based German-speaking Jewish writers at the beginning of the twentieth century. In their case, privileged access to German culture co-existed with their experience of marginalisation in antisemitic and nationalist discourses which saw Jewishness as essentially feminised and degenerate. Under such circumstances, the community of male friendship served as a stabilising force that allowed for a re-negotiation of one's identity. A particularly compelling example is "Richard and Samuel," a collaborative literary project which portrays friendship as a process of relational construction of subjectivity through difference and misunderstanding. Müller demonstrates how the strategy of self-deprecation and hyperbolisation of weakness present in Kafka's work constituted a conscious challenge to normative models of masculinity, as well as an attempt to develop a new form of literary identity in the face of the modern crisis of masculinity.

The next article, i.e. "Don Juan as a Figure of Masculinity: Slovak Literary Appropriations in the 19th Century" by Ivana Taranenková, focuses on the figure of Don Juan considered a cultural model of masculinity, as well as on its reinterpretations: from its classical treatment by Tirso de Molina to modern realisations by, among others, Max Frisch. Taranenková discusses the trickster of Seville not only as the archetype of a seducer, but also a performative figure that constructs his male identity through relations of power, sexuality, and narration. In traditional interpretations, Don Juan was seen as the affirmation

dominację, lecz także ją parodiuje i podważa. Motywy pasyjne oraz eucharystyczne zostają przechwycone przez queerową estetykę, w której cierpienie i cielesność zyskują wymiar erotyczny oraz bluźnierczo-transgresyjny. W opowiadaniu *Soldiers* militarna, heteronormatywna męskość ukazana zostaje jako nekropolityczny porządek, w którym życie traci wartość, a seksualność stapia się z przemocą. Z kolei *Boy* odsłania autodestrukcyjny wymiar queerowego podmiotu niezdolnego do wpisania się w heteronormatywną temporalność. Ilin dowodzi, że w zbiorze *Pasijon* śmierć funkcjonuje nie jako kres życia, ale jako przestrzeń oporu i przekształcenia, choć strategia ta pozostaje ambiwalentna – podważając heteropatriarchat, tekst powtarza zarazem scenariusze męskiej przemocy. W rezultacie *Pasijon* jawi się jako zbiór utworów formacyjny dla słoweńskiej literatury queer, negocjujący napięcie między radykalnym zerwaniem z logiką destrukcji a uwikłaniem w nią.

Richard Müller podejmuje natomiast temat tzw. Kręgu Praskiego skupionego wokół Franza Kafki i Maxa Broda, proponując jego reinterpretację nie jako formalnego ruchu literackiego, lecz jako wspólnotę męskiej przyjaźni (*Männerbund*), stanowiącą istotną przestrzeń produkcji kulturowej. Autor pokazuje, że wspólnie podejmowane praktyki – czytanie na głos, spacery, rozmowy czy podróże – tworzyły specyficzną formę cielesnej i emocjonalnej bliskości, która współkształtowała twórczość literacką. Męska więź nie była więc jedynie tłem działalności artystycznej, lecz jej aktywnym czynnikiem.

Müller osadza swoją analizę w kontekście ambiwalentnej pozycji niemieckojęzycznych pisarzy żydowskich w Pradze u początku XX wieku. Uprzywilejowany dostęp do kultury niemieckiej współistniał z doświadczeniem marginalizacji w dyskursach nacjonalistycznych i antysemickich, które przedstawiały żydowskość jako sfeminizowaną i zdegenerowaną. W tej sytuacji wspólnota męskiej przyjaźni pełniła funkcję stabilizującą, umożliwiając renegocjację tożsamości. Szczególnie interesującym przykładem jest wspólny projekt literacki *Richard und Samuel*, ukazujący przyjaźń jako proces relacyjnego konstruowania podmiotowości poprzez różnicę i nieporozumienie. Müller dowodzi, że strategia autodeprecjacji i hiperbolizacji słabości obecna w twórczości Kafki stanowiła świadome podważenie normatywnych modeli męskości oraz próbę wypracowania nowej formy tożsamości literackiej w obliczu nowoczesnego kryzysu męskości.

Kolejny artykuł – *Don Juan as a Figure of Masculinity: Slovak Literary Appropriations in the 19th Century* – koncentruje się na figurze Don Juana jako kulturowym modelu męskości, śledząc jego reinterpretacje, począwszy od klasycznych realizacji, takich jak dramat Tirsa de Moliny, a na nowoczesnych ujęciach Maxa Frischa kończąc. Autorka, Ivana Taranenková, widzi zalotnika z Sewilli nie tylko jako archetyp uwodziciela, lecz także jako performatywną

of male subjectivity achieved via erotic conquests. However, in modern retellings of the story, he becomes a figure of crisis that remains entangled in the repetition of his own gestures and inability to form authentic relations. The repetition of seduction exposes a kind of masculinity that is both constructed and unstable: one based not on power but on the compulsive maintenance of the fragile self. Thus, by revealing its internal antagonisms, Don Juan turns out to be an instrument of critical reflection on the normative model of masculinity.

In her article "Responsibilisation of Heteromasculinity in Poland in the Transition Era: Sexuality in Men's Magazines (1987–1993)," Ludmiła Janion analyses various models of masculinity and their transformations in the time of the political and social change in Poland, at the turn of the 1990s. Having based her research on the materials published in two men's magazines, i.e. *Pan* (Sir) and *Sukces* (Success), Janion demonstrates the prevalence of the discourse of the "crisis of masculinity" in the late 1980s: the kind that portrayed men as the victims of social changes and women's emancipation. In the sphere of sexuality, men were constructed as devoid of any agency, while the blame for their failures was put on either women or external circumstances. Janion argues that this unaccountability should be acknowledged as a form of patriarchal privilege.

After 1989, with the rise of the neoliberal discourse, a process of "responsibilisation" of masculinity can be observed. Success, entrepreneurship, and self-improvement become some key categories that partake in the construction of the new model of masculinity, both public and private. Sexuality succumbs to the logic of effectiveness and consumption, while men are called upon to improve themselves and optimise their agency. As Janion observes, this change has not led to real gender equality, but has simply transformed patriarchal dominance into a new, modern, and highly individualised form.

The second part of *Comparisons* special issue ends with a paper by Przemysław Górecki entitled "In Search of a Methodological Framework: Researching Masculinity in Contemporary Polish Literature." In his article, Górecki reflects on the process of adapting a number of critical tools – that have been developed within the fields of gender, queer, and masculinity studies – to literary studies, and emphasises a major tension between the former's sociological genealogy and the specificity of literary texts. By referring to his own experiences, Górecki underlines the need for a transdisciplinary approach that would save literature from being an illustration of a given theory. He pays special attention to Raewyn Connell's concept of "hegemonic masculinity" (2005) and the possibilities of its adaptation to the Polish cultural context. Simultaneously, he also points to alternative theoretical perspectives such as Karla Elliott's "open" and "closed" masculinities (2020) or Jack Halberstam's "female masculinity" (1998), which,

figurę konstruującą męską tożsamość poprzez relacje władzy, seksualności i narracji. W tradycyjnym ujęciu Don Juan potwierdzał męską podmiotowość poprzez erotyczne podboje; w nowoczesnych reinterpretacjach staje się jednak wcieleniem kryzysu, uwikłanym w powtarzalność własnych gestów i niemożność nawiązania autentycznej relacji. Powtarzalność uwodzenia ujawnia konstrukcyjny i niestabilny charakter męskości, której fundamentem okazuje się nie siła, lecz kompulsywne podtrzymywanie kruchego „ja". Postać Don Juana funkcjonuje tym samym w artykule jako narzędzie krytycznej refleksji nad normatywnym modelem męskości, ujawniającym jego wewnętrzne antagonizmy.

Ludmiła Janion w artykule *Responsibilisation of Heteromasculinity in Poland in the Transition Era: Sexuality in Men's Magazines (1987–1993)* analizuje przemiany wzorców męskości w Polsce okresu transformacji ustrojowej na podstawie materiałów z magazynów „Pan" i „Sukces". Autorka pokazuje, że w latach osiemdziesiątych dominował dyskurs „kryzysu męskości", przedstawiający mężczyzn jako ofiary przemian społecznych oraz emancypacji kobiet. W sferze seksualności mężczyźni konstruowani byli jako podmioty pozbawione sprawczości, a odpowiedzialność za ich niepowodzenia przenoszona była na kobiety bądź okoliczności zewnętrzne. Ten brak odpowiedzialności – jak dowodzi Janion – stanowił formę patriarchalnego przywileju.

Po 1989 roku wraz z rozwojem neoliberalnego dyskursu następuje proces „responsybilizacji" męskości. Sukces, przedsiębiorczość i samodoskonalenie stają się kluczowymi kategoriami nowego modelu męskości, obejmując również sferę intymną. Seksualność zostaje podporządkowana logice efektywności i konsumpcji, a mężczyźni zaczynają być wzywani do pracy nad sobą oraz do optymalizacji własnej sprawczości. Janion podkreśla jednak, że zmiana ta nie prowadzi do realnej równości płci, lecz przekształca patriarchalną dominację w jej nowoczesną, zindywidualizowaną formę.

Prezentację dopełnia artykuł Przemysława Góreckiego, który podejmuje refleksję metodologiczną nad badaniem męskości we współczesnej literaturze polskiej. Autor analizuje proces adaptacji narzędzi wypracowanych w ramach *gender studies*, teorii queer i *masculinities studies* do praktyki literaturoznawczej, wskazując na napięcie między socjologiczną genezą tych koncepcji a specyfiką tekstu literackiego. Odwołując się do własnych doświadczeń badawczych, Górecki podkreśla konieczność transdyscyplinarnego podejścia, które pozwala uniknąć redukowania literatury do ilustracji teorii.

Szczególną uwagę poświęca on koncepcji męskości hegemonicznej Raewyn Connell oraz możliwościom jej lokalnej adaptacji w polskim kontekście kulturowym. Wskazuje zarazem na alternatywne perspektywy – m.in. teorię męskości „otwartych" i „zamkniętych" Karli Elliott czy koncepcję kobiecej

in his view, allow for a more nuanced reading of contemporary fiction. This article contributes significantly to the ongoing discussion about the evolution of research on masculinities in Poland by emphasising the need for methodological self-awareness and interpretive flexibility.

The articles presented in this section demonstrate how multidimensional the category of masculinity might be: from its connections with violence and death, through community-based forms of identity construction, to the neoliberal processes of its transformation and the methodological challenges associated with its study. The collected texts not only analyse literary and cultural representations of masculinity but also reflect on the tools used by contemporary humanities disciplines to describe its transformations.

*Robert Kusek,*
*Kinga Siewior,*
*Wojciech Śmieja,*
*Filip Mazurkiewicz*

## | References

Boehmer, Elleke. *Southern Imagining: A Literary and Cultural History of the Far Southern Hemisphere*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2025. https://doi.org/10.1515/9780691274201

Boym, Svetlana. *The Off-Modern*. New York: Bloomsbury Academic, 2017. https://doi.org/10.5040/9781501328961

Connell, Raewyn W. *Masculinities*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2005.

Dean, Jodi. *Comrade: An Essay on Political Belonging*. London: Verso, 2019.

Edelman, Lee. *No Future: Queer Theory and the Death Drive*. Durham: Duke University Press, 2004. https://doi.org/10.1215/9780822385981

Elliott, Karla. "Bringing in Margin and Centre: 'Open' and 'Closed' as Concepts for Considering Men and Masculinities." *Gender, Place & Culture* 27.12 (2020): 1723–1744. https://doi.org/10.1080/0966369X.2020.1715348

Gandhi, Leela. *Affective Communities: Anticolonial Thought, Fin-de-Siècle Radicalism, and the Politics of Friendship*. Durham: Duke University Press, 2006. https://doi.org/10.2307/j.ctv11313x2

Halberstam, Jack. *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press, 1998. https://doi.org/10.2307/j.ctv11cwb00

Mignolo, Walter. "The Geopolitics of Knowledge and the Colonial Difference." *South Atlantic Quarterly* 1 (2002): 57–96. https://doi.org/10.1215/00382876-101-1-57

męskości Jacka Halberstama – które umożliwiają bardziej zniuansowane odczytania współczesnej prozy. Artykuł stanowi istotny głos w dyskusji poświęconej ewolucji badań nad męskościami w Polsce, akcentując potrzebę metodologicznej samoświadomości i elastyczności interpretacyjnej.

Prezentowane artykuły ukazują wielowymiarowość kategorii męskości – od jej związków z przemocą i śmiercią, przez wspólnotowe formy konstruowania tożsamości, po neoliberalne procesy jej przekształcania oraz metodologiczne wyzwania związane z jej badaniem. Zebrane teksty nie tylko analizują literackie i kulturowe reprezentacje męskości, lecz także podejmują refleksję nad narzędziami, którymi współczesna humanistyka opisuje jej przemiany.

*Robert Kusek,*
*Kinga Siewior,*
*Wojciech Śmieja,*
*Filip Mazurkiewicz*

## | Bibliografia


Boehmer Elleke (2025), *Southern Imagining. A Literary and Cultural History of the Far Southern Hemisphere*, Princeton University Press, Princeton–Oxford. https://doi.org/10.1515/9780691274201

Boym Svetlana (2017), *The Off-Modern*, Bloomsbury Academic, New York. https://doi.org/10.5040/9781501328961

Connell Raewyn W. (2005), *Masculinities*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles.

Dean Jodi (2019), *Comrade. An Essay on Political Belonging*, Verso, London.

Edelman Lee (2004), *No Future. Queer Theory and the Death Drive*, Duke University Press, Durham. https://doi.org/10.1215/9780822385981

Elliott Karla (2020), *Bringing in Margin and Centre. „Open" and „Closed" as Concepts for Considering Men and Masculinities*, „Gender, Place & Culture", nr 12, s. 1723–1744. https://doi.org/10.1080/0966369X.2020.1715348

Gandhi Leela (2006), *Affective Communities. Anticolonial Thought, Fin-de-Siècle Radicalism, and the Politics of Friendship*, Duke University Press, Durham. https://doi.org/10.2307/j.ctv11313x2

Halberstam Jack (1998), *Female Masculinity*, Duke University Press, Durham. https://doi.org/10.2307/j.ctv11cwb00

Mignolo Walter (2002), *The Geopolitics of Knowledge and the Colonial Difference*, „South Atlantic Quarterly", nr 1, s. 57–96. https://doi.org/10.1215/00382876-101-1-57